

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ 25:2 (2020), SS. 151-163.

Makale Gönderim Tarihi: 14.08.2020 Makale Kabul Tarihi: 04.11.2020

Araştırma Makalesi

KUR'AN'DA FİİLİ TAACCÜP

Muzaffer Özli*

Öz

Kur'an-ı Kerim'de sarfın yirmi dört sığasına da örnek vardır. Bu yirmi dört sığanın son iki tanesi fiili taaccüptür. İki de taaccüp ifade eder yani şaşırma ifade eder. Ancak vezinleri farklıdır. Malumdur ki Kur'an hakim bir kitaptır. Yani amaçsız bir şey içinde barındırmaz. Diğer sığalar gibi bu iki sığayı da kullanmasında hikmetler vardır. Sadece sığalar değil, Kur'an'da harflere dahi yer verilmiştir. Ancak biz bu çalışmamızda fiili taaccüplerin nerde geçtiğini ve ne mana ifade ettiğini araştırdık ve derledik. Fayda sağlayacağını umut ederek bu çalışmayı gerçekleştirdik.

Anahtar kelimeler: Kur'an, Fiili Taaccüp, Sığa, Hikmet, Sarf.

Surprise Verbs in Qur'an

Abstract

In the Holy Qur'an there are examples of twenty four sığa of sarf. Two of This twenty four sığas are surprise verbs. Both Express surprise. However the measure of these verbs are different. It is known that The Holy Qur'an is a wise book. In other words The Holy Qur'an does not contain anything without wisdom. There are wisdoms in the use of these two sığas, just as in other sığas. In The Holy Qur'an, besides the sığa, letters are also included. However in this study we have searched and compiled where the meaning of surprise verbs are and what they mean. We did this work hoping it would benefit.

Keywords: Qur'an, Surprised Verb, Sığa, Wisdom, Consumption.

Atf: Özli, Muzaffer. "Kur'an'da Fiili Taaccüp", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 25:2 (2020): 151-163.

* Dr. Öğr. Üyesi, FÜ İlahiyat Fakültesi, e-posta: mozli@firat.edu.tr, Orcid: 0000-0003-4884-2760

Giriş

Dil, insanlar arası iletişimin kendisiyle gerçekleştiği araçlardan biridir. Çeşitli milletlere mensup insanların birbirleriyle iletişim kurabilmek için icat ettikleri diller, insan organizmaları gibi doğup büyüyerek gelişmiş, zamanın ve şartların etkisiyle başkalaşmış ve yok olmuşlardır. Ancak Arapça, Kur'ân'ın dili olması münasebetiyle kadim dillerin maruz kaldığı yok olma akıbetinden korunabilmiştir.

Arapçada kelime grupları genel itibariyle isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısma ayrılmaktadır.¹ Bu üç kelime grubuna ait özellikler nahiv ve sarf ilimleri çerçevesinde ele alınmıştır. Bunların içerisinde bulunan fiiller genel itibariyle 'bir işin oluşunu zaman anlamıyla birlikte bildiren kelimeler' olarak tanımlanmıştır.²

Fiil cümlelerinin temel öğelerinden biri olan fiiller insanın zihin dünyasında canlandırdığı eylem ve oluşların tercümanlığını yapmıştır. Arapların hayatlarının çeşitliliği ve dinamikliği ölçüsünde zaman içerisinde dilde birçok fiil ortaya çıkmıştır. Bunların çoğu geçmiş, şimdiki zaman ve gelecek formlarına dönüştürülebilir yapıda olup bunlara 'mutasarrıf' denilmiştir. Bazı fiillerin ise az kullanılmalarına bağlı olarak değişik zaman formları yok olmuş ve bir veya iki formu hayatta kalabilmiştir. Bu tür fiillere de çekimlenemeyen manasında 'camid' ismi verilmiştir. Camid fiillerin sayısı bakımından daha az olduğu ifade edilmektedir.³ Taaccup fiilleri de çekimlenemeyen yani camid fiillerin bir çeşididir. Suyûtî dışında Arap dil âlimleri genel itibariyle eserlerinde camid fiiller için müstakil bir başlık ayırmamışlardır. Bu konuda çağdaş dönemde ise en kapsamlı çalışmayı *el-ef'âlu ğayru mutasarrife ve şibh-i mutasarrife* isimli Ahmed Süleyman Yâkut yapmıştır. Müellif eserin mukaddimesinde de bu şekilde kapsamlı bir çalışmayı ilk defa kendisinin yaptığını iddia etmiştir.⁴

Camid fiillerden biri olarak taaccup fiilleri ile ilgili ise tespit edebildiğimiz kadarıyla Arap ilim dünyasında yapılan müstakil çalışmalardan birinin Enver Rahim Cebr Ahmed tarafından Irak'ta yayınlanan *Delâletü evcuhi't-taaccubi'n-nahviyye fi'l-Arabiyye* isimli makalesi olduğunu görmekteyiz. Bu konuda yapılan

¹ Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, (thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Dâru't-Târih, Beyrut, trs, c.1, s. 38.

² İbn Ya'îş, Ya'îş b. Ali, *Şerhu'l-Mufassal*, (thk. Emil Bedî' Ya'kûb), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2011, c. 4, s. 204; er-Radî, Muhammed b. Hasan el-Esterâbâdî, *Şerhu'l-kâfiye*, (thk. Yusuf Hasan Ömer), Dâru Kutubî'l-Vataniyye, Bingazi, 1996, c. 4, s. 5.

³ es-Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman, *Hem'u'l-hevami' fi şerhi cem'u'l-cevâmi'*, (thk: Ahmet Şemsuddîn), Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1998, c. 3, s. 13.

⁴ Ahmed Süleyman Yâkut, *el-Ef'âlu ğayru mutasarrife ve şibh-i mutasarrife*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Cami'iyye, Iskenderiye, 1979, s. 7.

bir diğer çalışma da Ürdün Üniversitesi'nde Ahmed Muhammed Süleyman Taha tarafından hazırlanan *Uslûbu't-ta'accubi beyne nazariyyeti ve't-tatbîk* isimli yayınlanmamış yüksek lisans tezidir. Türkiye'de ise taaccüp sığalarının biri olan مَا أَفْعَلُهُ ile ilgili olarak M. Edip Çağmar tarafından kaleme alınan "*Ma ef'alehu*" *Taaccüp Kalıbının i'rabıyla İlgili Farklı bir Değerlendirme* isimli makale göze çarpmaktadır.⁵

Bu çalışmada, üzerinde çok az sayıda çalışma yapılmış olan taaccüp fiillerinin yapısı ele alınacak ve Kur'ân-ı Kerim ayetlerindeki yansımaları incelenecektir.

1.Taaccüp ve Kısımları

Taaccub şaşırma ifade eden عَجَبَ nin تَفَعَّلَ veznidir.⁶ Cümlelerdeki taaccüp anlamı iki şekilde olabilir.⁷

Birincisi: Belirli bir vezni olmadan yani hiçbir kalıbı olmadan kullanılan taaccüplerdir. Bu bazen mecaz olur bazen de hakikat olur. Bunun bazı misalleri şu şekildedir:

"... سُبْحَانَ اللَّهِ" şaşırılan bir durumda Araplar, سُبْحَانَ اللَّهِ diyerek şaşırıklarını ifade ederler.

Bu şaşırma eylemine en bariz bir misal şu ayeti kerimedir: سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ "Kulunu bir gecede Mescidi Haram'dan -ona ayetlerimizi göstermek için- etrafını mübarek kıldığımız Mescidi Aksa'ya yürüten Allah ne yücedir! O, her şeyi görür ve her şeyi işitir."⁸ سُبْحَانَ اللَّهِ şaşırma kalıbı Türkçeye ne yüce manasında tercüme edilir. Allah'ın bir şeye şaşırması mümkün değildir. Bu bağlamda ayetteki şaşırma manası bunun yücelik ve insanlar tarafından hayret edilecek bir durum olmasından kaynaklanmaktadır.

Allah'ın sanatındaki acayıplıkları ve hayreti icap eden durumu ifade etmek için bazı âlimler bu şaşırma ifadesini şu şekilde ifade etmişlerdir: سُبْحَانَ مَنْ تَخَيَّرَ فِي صُنْعِهِ الْعُمُولُ yani, "Akılların sanatında hayrette kaldıkları Allah ne yücedir!"⁹

⁵ Ahmed, Enver Rahim Cebr, "Delâletü evcuhi't-taaccubi'n-nahviyye fi'l-Arabiyye", *Journal of Babylon Center for The Humanities Studies*, S. 7, Babil, 2017, s. 242-264; Çağmar, M. Edip, "'Ma ef'alehu" Taaccüp Kalıbının i'rabıyla İlgili Farklı bir Değerlendirme", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. XXIV, İzmir, 2006, s. 187-205.

⁶ el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, (thk. Halil Me'mûn Şeyhâ), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2012, s. 672.

⁷ es-Suyûtî, *Hem'u'l-hevami'*, c. 3, s. 36.

⁸ İsra, 17/1.

⁹ Mehmet, Göktaş, A. Hilal, Kalkandelen, Reyhan, Keleş, *Türk İslam Edebiyatı*, Erzurum, 2016, s. 151.

"... كَيْفَ" kelimesi ile de "nasıl olabilir" manasında şaşıрма sorusu ile taaccüp yapılabilir. Mesela ayet-i kerimedeki: "كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَانًا فَأَحْيَاكُمْ" Yani, Siz ölü idiniz de Allah sizi diriltti, nasıl olur da Allah'ı inkâr edersiniz?"¹⁰ ifadesi buna bir misal teşkil etmektedir.

"... دُرُّ" Genelde şairleri övme ve şiirlerini zikrederken kullanılan bu şaşıрма kalıbı, ifadesi "ne güzel ne iyi" manasını ifade eder. دُرُّ kelimesi aslında bol süt demektir. Ancak zamanla kendisinden bahsedilen kimse için taaccüp ifadesi olmuştur.¹¹

"... يَا لَكَ مِنْ" bu ifade de şaşıрма manasında kullanılan ifadelerden biridir. Mesela يَا لَكَ مِنْ رَجُلٍ yani "ne adamın var!" cümlesi şaşıрма ifade eder.¹²

"... يَا لِلْعَجَبُ" bu ifade de günlük konuşmada ve hikâyelerde daha çok geçer ve şaşırmayı ifade eder.

Taaccübün ikinci kısmı ise belirli bir vezni olan kısımdır. Yani belirli bir kuralı olan kısımdır. Genelde Nahivciler taaccübü, bu kısmıyla ele alıp incelemişler, birinci kısma değinmemişlerdir. Çünkü bu ikinci kısmın vezni ve ölçüsü vardır.¹³ Birinci kısımdaki taaccüp ifadelerinin ise belli kuralları olmadığı için kıyasa tabi tutulamayacağı ve Araplardan nasıl işitilmişse o şekilde anlaşılması gerektiği ifade edildiğinden nahivcilerin pek ilgisini çekmemiştir.

İkinci kısımdaki taaccüp sığaları da ikiye ayrılır:

Birinci kısım: مَا أَفْعَلُهُ veznidir. Bu veznin tahlilinde Kufeliler ile Basralılar arasında ihtilaf vardır. Kufelilere göre bu vezin isimdir, fiil değildir. Basralılar ise bu sığanın 'isim olması durumunda merfu olması gerekirdi' delilini ayrıca fetha üzere mebni olduğu delilini ileri sürerek bunun yanlış olduğunu, bu sığanın isim değil fiil olduğunu savunmuşlardır. Daha sonraları Basralıların görüşü galip gelmiş olup "fiili taaccüp" olarak malum olmuştur.¹⁴

İkinci kısım: Bu kısmın vezni de أَفْعَلُ بِهِ dir. Emir fiil veznindedir. Bu veznin aslı ise إِفْعَالُ/if'al babından mazi kalıbındadır. Bu tahlili bir örnek üzerinde açığa kavuşturmak daha doğru ve açıklayıcı olacaktır.

أَوْزَقَ الشَّجَرُ /ağaç yaprak sahibi oldu cümlesinde olduğu gibi أَحْسَنَ السَّمَاءِ /sema güzellik sahibi oldu'dur. Sonra buradaki mazi fiil emir veznine dönüşmüştür. Emir vezninden

¹⁰ Bakara, 2/28.

¹¹ es-Süccâi, İmâm Ahmed ibn Ahmed el-Misrî, *Haşiyetu Sucâi Ala Şerhul Kıtır*, Mütercim Yayınları, Beyrut 2013, s. 414.

¹² Şeyh Abdurrahman el-Mekudî el-Fasi, *Şerhu Elfiyye*, Meşari yayınevi, III. Baskı, Beyrut 2007, s. 256.

¹³ El-Mekudî, *Şerhu Elfiyye*, s. 256.

¹⁴ es-Suyûtî, *hem'u'l-hevâmi*, c. 3, s. 37.

sonra merfu bir kelimenin gelmesi çirkin görüldüğünden fiilden sonra gelen kelime ب harfi ile mecrur kılınmıştır.¹⁵

Ve zinler farklı olsa da her iki cümlede ifade edilen mana aynıdır. Ancak nahvi tahlilleri konusunda dil alimleri arasında ihtilaflar mevcuttur. Yukarıda zikri geçen ikinci fiil-i taaccüp sığasında ihtilaf edilmemiştir. Ancak birinci sığada Kufeliler ve Basralılar arasında bazı görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Kufelilerin iddiası ve delilleri ve Basralıların iddiası ve delilleri مَا أَحْسَنَ زَيْدًا örneğinde şöyle zikredilebilir:

مَا ile ilgili ortaya çıkan iki farklı görüş şu şekilde özetlenebilir:

1- Nekire-i tamdır. İsimdir. Mübtedadır. “Şey” manasındadır. Bu tevil üzere gerisi cümle olarak haberdır. Mana da şöyle olur: “Büyüktür o şey ki Zeydi güzel kılmıştır.”

2- مَا üç mana muhtemeldir. Biri nekire-i tam oluşudur. Diğer, kendisinden sonra gelen cümle ile nitelenmiş nekire olması muhtemeldir. Diğer muhtemel mana da şudur: kendisinden sonra olan cümle ile sıla cümlesi olup marife olmasıdır. Mana da şu şekilde olur: “Zeydi güzel kılan şey, büyüktür.”

Bu iki görüşe göre مَا mübteda olur ama haberi de mahzuf olur. O da şaşırma ifade eden “büyüktür” kelimesidir.¹⁶

مَا hakkında vaki olan ihtilaflar:

Kufelilere göre bu kelime isimdir. Çünkü ismi tasğir veznine konulabilir. Mesela bu tür kelimeler مَا أَحْسَنَهُ ve مَا أَمِيلِحَهُ şeklinde kullanılabilirler.

Basralılara göre ise; fiil-i mazidir. Bu görüş kabul edilen ve sahih görülen görüştür. Fiili mazi olmasına delil şudur ki, şayet isim olsaydı haber olması cihetiyle merfu olurdu. Hâlbuki değil. Demek ki fiildir. Ayrıca şöyle bir delil daha arz edilir ki, mütekellim sığasında nun-u vikaye kullanılır. Mesela denilir ki: مَا أَفْقَرِي إِلَى عَفْوِ اللَّهِ “Allah’ın affına ne kadar da çok muhtacım” manasını ifade eden bu cümlede nun-u vikaye kullanılmıştır.¹⁷

مَا meselesinde olan ihtilaf ise:

مَا yi fiil kabul edenlere göre meful bihidir.

مَا yi isim kabul edenlere göre ise meful bih’e benzeyendir.¹⁸

Rubailerde ve Sülasi Mezitlerde Taaccüp

¹⁵ Sücaî, *Şerhu’l-Katri’n-nedâ*, s. 416.

¹⁶ Hasan, Abbas, *en-Nahvu’l-vâfi*, Dâru’l-Ma’ârif, Kahire, trs., c. 3, s. 342.

¹⁷ es-Suyûtî, *Hem’u’l-hevâmi*, c. 3, s. 37-39.

¹⁸ El-Fâkihî, Cemâluddin Abdullah b. ahmed el-Mekkî, *Mucîbu’n-nidâ fi şerhi Katri’n-nedâ*, (thk. Mümin Ömer Muhammed), Dâru’l-Osmâniyye, Amman, 2008, s. 571.

Sülasiler mezid veya rubai bir fiil taaccüp yapılmak istenirse mastarlarının başına أَحْسَنَ أَفْبَحَ أَشَدَّ أَفْبَحَ fiillerinin taaccüp veznine konulmuş hali getirilerek yapılır.¹⁹ Mesela:

مَا أَشَدَّ اسْتِنْبَاطُهُ veya بِأَشَدِّ اسْتِنْبَاطِهِ / ne de şiddetli hüküm çıkarır.

مَا أَفْبَحَ لَوْنُهُ veya أَفْبَحَ بِلَوْنِهِ / rengi ne de çirkindir.

مَا أَفْبَحَ دَحْرَجَتُهُ veya بِدَحْرَجَتِهِ / ne de çok yuvarlıyor.

Bu dört fiil ve benzerleri ile isimler veya renklerden de taaccüp manası elde edilebilir. Aynı bu şekilde ismi tafdil dahi yapılır. Renklere dair örnek vermek gerekirse;

مَا أَبْلَغَ سَوَادُهُ veya بِسَوَادِهِ / renginin karalığı ne de çoktur.

İsmlere örnek ise tüm mastar manaları buna misal olabildiği gibi şöyle bir misal verilerek daha da açığa kavuşturulabilir:

مَا أَشَدَّ عَذَابُهُ veya بِعَذَابِهِ / azabı ne şiddetlidir.

1.2. Taaccüp Edilen Şeyin Hazfedilmesi

Bazı durumlarda kendisine şaşırılan taaccüp edilen şey hazfedilebilir. Bu durum her iki vezin için de geçerlidir. Ancak bu hazfin gerçekleşmesi için kendisine delalet eden bir karinenin bulunması lazımdır.

Meryem suresinde geçen ve taaccüp fiilinden ikinci vezinde olan şu ayette, şaşırılan şey hazfedilmiştir. "أَسْمِعْ بِهِمْ وَأَبْصِرْ" ayetinde أَبْصِرْ den sonra بِهِمْ hazfedilmiştir. Kendisine karine ise önceki fiili taaccüptür. Çünkü ona atfedilmiştir.²⁰

1.3. Fiili Taaccübün Şartları

Bir fiili bu kalıba getirebilmek için sekiz şart aranılır. Onlar da şunlardır:

- 1- Fiil olmalı: Yani isimler fiili taaccüp olamaz. Yani kalem için مَا أَفْلَمَهُ denilemez.
- 2- Sülası olmalı: Yani aslı üç harf üzere olmuş olacak. زَخْرَجَ gibi rubailer fiili taaccüp vezninde kullanılamaz.
- 3- Derecelendirmenin olabileceği şeylerde kullanılır. Ölüm gibi kelimelerde fiili taaccüp vezni kullanılmaz. Çünkü ölüm tek bir ölümdür.
- 4- Fiil Mef'ul üzere bina olmamalı: Yani bina-yı meçhul olmamalıdır.

¹⁹ Muhammed Abdurrahim el-Meylani, Şerhu'l-Muğni, Seyda kitabevi, Lübnan 2014, s. 319.

²⁰ Bahauddin Abdullah b. Abdurrahman İbni Akil, Şerhu Elfiyye, thk. Ali Muhammed Zeyno, Risale yayınları, 1. Baskı, Şam 2018, c. 3, s. 135.

- 5- İsmi faili أَفْعَلْ vezninde olmamalı: Mesela عَرَجَ fiili taaccüp vezninde kullanılamaz. Çünkü ismi faili أَعْرَجَ şeklindedir.²¹
- 6- Gayrı munsarîf olmamalı: نَعِمَ gibilerin fiili taaccübü olmaz.
- 7- Tam olmalı, nakıs fiil olmamalı. Ancak Küfeliler buna da cevaz vermişlerdir.
- 8- Menfi olmayacak. Olumsuzlar taaccüp fiili veznine giremezler.²²

Bu şartları çerçevesinde fiili taaccüp yapılabilir. Hülâsa sülâsi, mücerret, değişebilen, ismi faili أَفْعَلْ vezninde olmayan fiillerden fiili taaccüp yapılabilir. مُسْتَحْرَجٌ مُسْتَمْلِكٌ ve أَعْرَجَ أَعْمَى ve الْمَوْتُ الْقَلَمُ ve أَحْمَرُ أَسْوَدٌ gibi renk isimleri fiili taaccüp haletine getirilemez.

1.4. Fiili Taaccüp Hükümleri

Fiil-i taaccübün bazı hükümleri vardır. Onları da şu şekilde zikredebiliriz:

- Fiil-i taaccüpte taaccüp edilen şeyin yani şaşırlan şeyin mutlaka marife olması lazımdır.

Misal olarak şu örneği verebiliriz:

"مَا أَجْوَدَ حَاتِمٌ" / *Hatem ne cömerttir.* Bu misalde Hatem alem olduğu için zaten marifedir. Dolayısı ile kurala uygundur. Şayet alem olmayan bir isim olsa o zaman "ال" ile marife yapılması gerekecektir.

Marife olmasa da nekire-i muhtassa olmalıdır.²³ Misal:

أَكْرَمَ بَرَجُلٍ يَعْمَلُ فِي اللَّهِ / *Allah için çalışan adama ikram et.* Adam denilince tüm adamlar akla gelir. Ancak Allah için çalışan denilince adamlar çerçevesi biraz daha darlaşıyor. Malum olmaya doğru ilerler. Ancak yine de kim olduğu belli değildir. Çünkü Allah için çalışanın kim olduğu belli olmadığı gibi birden de fazladır.

- Taaccüp edilen şey başa gelemez. Mutlaka başta fiil olacak sonra da faili olacak. Yani مَا أَحْسَنَ زَيْدًا denilemez. مَا أَحْسَنَ زَيْدًا denilmesi gerekir.
- Fiili taaccüp ile taaccüp edilen şey arasına ancak nida, zarf veya harf ile mecrur olan bir şey gelebilir. Ancak bunun da şartı şudur ki fiili taaccübe taalluk edecektir. Misal olarak şunlar verilebilir:

مَا أَجْمَلَ لَيْلَةَ النَّوْمِ الْبَدْرُ yani "tam olduğu gece ay ne güzeldir!" لَيْلَةَ النَّوْمِ burada zarf olmasına rağmen ikisi arasında vaki olmuştur.

²¹ Sücai, Şerhu'l-Kıtır, s. 418.

²² İbni Akil, Şerhu'Elfıyye, III/136-7; es-Seyyid Sadık eş-Şirazi, Şerhu's-Suyuti, tsh. Yusuf Ali Bedevi, Mektebetu Nuri's-Sabah, I. Baskı, Beyrut 2008, c.2, s. 19.

²³ Seyyit Ahmet el-Haşimi, Kavaidu'l-Esasıyye, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, IV. Baskı, Lübnan 2009, s. 253.

مَا أَحْسَنَ بِالرَّجُلِ أَنْ يَصْدُقَ yani "kişinin doğru söylemesi ne güzeldir!"²⁴

- Çok defa ما ile taaccüp edilen şey arasında كَانَ getirilir.

Mesela: مَا كَانَ أَجْسَرَ الْفَعْفَاعِ

- Bazen de zaide ve nakısa olmaksızın fiil taaccüpten sonra hem mazi manasında hem de muzari manası vaki olur.²⁵

Mesela: مَا أَحْسَنَ مَا كَانَ الْبَدْرُ لَيْلَةَ الْأَمْسِ

Mesela: مَا أَحْسَنَ مَا يَكُونُ الْبَدْرُ لَيْلَةَ الْأَمْسِ

2. Kur'an'da Geçtiği Yerler

Fiil-i taaccüp Kur'an-ı Kerimde üç yerde geçer. Bunlar, Bakara Suresinin 175. Ayeti, Kehf Suresi 26. Ayeti ve Meryem Suresi 38. Ayetidir.

Kur'an-ı Kerimde fiil-i taaccüp çok az bulunur. Görüldüğü gibi tüm Kur'an'da sadece üç defa kullanılmıştır. Bunlardan biri yani Bakara Suresindeki sıga, Fiil-i taaccüp fiillerinden ilkinin vezninde kullanılmıştır. Diğer ikisi ise fiil-i taaccüpten ikinci vezni üzere kullanılmıştır. Kur'an-ı Kerimde az kullanılması elbette bazı hikmetleri iktiza eder. Bunlardan biri de hiç şüphesiz ki şudur:

Allah (cc) tüm kâinatı yaratmıştır. Yaratmış olduğu kâinatı elbette ki çok iyi bilir ve herkesten daha iyi bilir. İyi bildiği ve kendisinin bizzat yaratmış olduğu kâinata karşı Allah'ın şaşırması elbette muhaldir. Kâinat denilince her şey içine girer. Mesela İnsanın bizzat kendisi kâinatın içerisinde. Şüphesiz ki Allah her şeyi bildiği gibi insanın ne olduğunu ve gelecekte ne olacağını ve neler yapabileceğini çok iyi bilmektedir. Meyilli olduğu her şeyi bildiği için insanın fiillerine ve amellerinin neticesine şaşırması elbette muhaldir.

İşte bu gibi hikmetlerden dolayı fiil-i taaccüp Kur'an-ı Kerimde pek az kullanılmıştır. Hal böyle iken Kur'an'da kullanıldığı yerlerde ayetlere ayrı bir mana katmıştır. Manayı süslemiş ve cümleye bir zarafet eklemiştir. Ayrıca manada bir belirginlik ve netlik yanında kesinlik de hissettirilmiştir. O manaların ne olduğu ve cümlelere ne gibi manalar kattığı aşağıda incelenecektir.

2.1. Cümleye Kattığı Manalar

Kur'an-ı Kerimde her harfe çok mana yüklenmiştir. Kur'an'ın bu yönüne Kur'an'ın icazı denir. Fiil-i taaccüplerin zikredildiği ayetlerde de çok mana yüklüdür. O manaları zikredildikleri ayetlerle beraber inceleyelim.

Bakara suresinde geçen fiil-i Taaccüp ve ayete kattığı mana:

²⁴ Seyyit Ahmet el-Haşimi, *Kavaidu'l-Esasiyye*, s. 253.

²⁵ Seyyit Ahmet el-Haşimi, *Kavaidu'l-Esasiyye*, s. 253.

Bu ayette geçen النَّارِ عَلَى أَصْبَرَهُمْ ifadesinin fiili taaccüp olduğunu söyleyen âlimler olduğu gibi olmadığını söyleyen âlimler de vardır. Olmadığını söyleyenlere göre bu cümle istifham cümlesidir. Yani "Onları ateşe karşı sabretmeye sevk eden şey nedir?" bu şekilde bir soru ile onlar kınanmışlardır.²⁶ Ancak biz bu çalışmamızda fiili taaccüp olduğunu kabul eden âlimlerin görüşünü tercih edip fiili taaccüpten saydık. Çünkü sığası ve manası tam olduktan sonra bu cümleyi taaccüp saymamaya hiçbir sebep görülemez. Şimdi ayetin tamamını ve fiili taaccübün kattığı manaya bakalım.

Ayetin tamamı şu şekildedir: إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ وَيَسْتَرْوُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أَوْلَئِكَ مَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَهُمْ عَذَابٌ أُولَئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالََةَ بِالْهَدَى وَالْعَذَابَ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ. ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ أَلِيمٌ. "Allah'ın indirdiği kitaptan (emir ve yasakları) gizleyip onun mukabilinde az bir fiyat alanlar, işte onlar karınlarına ancak ateş doldururlar. Allah kıyamet gününde onlarla konuşmaz ve onları temizlemez. Ayrıca onlara elim bir azap vardır. İşte onlar hidayet mukabilinde dalaleti, mağfiret mukabilinde de azabı satın alanlardır. Onlar ne kadar da ateşe sabırlıdırlar, dayanıklıdırlar. İşte bu Allah'ın kitabı hak ile indirmiş olmasından dolayıdır. Allah'ın kitabında ihtilafa düşenler uzak bir ayrılıştadırlar."²⁷ Bu ayet-i Kerimede birinci fiili taaccüp kullanılmıştır. O da فَمَا أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ifadesidir. Yani ateşe ne kadar da sabırlıdır.

Dünyayı ahirete tercih edenler iman etmez ve ibadetlerde de sıkılırlar. Musibette sabır göstermezler. İyi şeyler yapmaya dayanamazlar. Zor vakitlerde Allah'ın dinine sahip çıkmazlar. Peki, bu geçici dünyada bu kadar az sıkıntıya dayanamayan bu insanlar nasıl olur da azabı gerektirecek fiiller yaparlar. Oysaki buradaki azap oraya göre çok daha hafif kalır. 'Ne kadar da sabırlıdırlar ateşe' ifadesinde bu manalara işaret vardır. Ayrıca Allah hakkında şaşırma olmadığı için bu taaccüp fiili sığasıyla onlarla alay edilmiştir.

Muhammed Hamdi Yazır bu ayetleri tefsir ederken şu ifadeleri kullanmıştır: "Bunlar ateşe karşı ne sabırlı şeyler! Hayır hasenata, iyiliklere, istikamete, beyan-ı hak ve hakikate, zevki dünyadan birini asla fedaya asla sabredemeyen bu adamlar, ateşe saik olan ameller yapmakta ne sabırlar gösteriyorlar. Ve ile'bed ateşte yanmak için neler neler yapıyorlar! Tabiat-ı beşeriye muktezasınca kabil-i tahammül olmayan ateşe karşı böyle sabır

²⁶ Ebu'l Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefti, *Medariku't-Tenzil*, thk. Yusuf Ali Bedevi, İbni Kesir yayınları, V. Baskı, Beyrut 2011, c.1, s. 152.

²⁷ Bakara, 2/174-176.

isnadiyla izhar-ı taaccüp min tarafillah bir tehkkümdür. Bu sabır akıbeti selamet olan bir sabır değil, ebedi bir felaket olan naçarlıktır.”²⁸

Kehf Suresinde geçen fiil-i taaccüp ve ayete kattığı mana:

Ayetin tamamı şu şekildedir: **قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَيْسُوا لَهُ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرَ بِهِ وَأَسْمِعُ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا** “De ki, Allah ne kadar kaldıklarını daha iyi bilir. Göklerin ve yerin gaybı Allah’ındır. O ne iyi görür ve ne iyi işitir! Onlara O’ndan başka hiçbir yardımcı yoktur. Hükmünde hiç kimseyi ortak yapmaz.”²⁹ Bu ayetin öncesinde ashab-ı kehfın mağarada kaldıkları süre hakkında insanların bilip bilmeden süre uydurmaları hakkında bilgi verir. Sonra der ki Allah onların ne kadar kaldıklarını daha iyi bilir. Allah’ın görme ve işitmesi ile ilgili sıfatlarında taaccüp sığası kullanılmıştır. Çünkü insanlar nazarında bilgi bu iki yolla elde edilir. Ancak Allah bizim bildiğimiz manada göz ve kulaktan beridir.

Kâinatın sahibi ve yaratıcısı Allah olduğu için kâinattan bir şey bilmemesi ve buna şaşırması elbette ki Allah hakkında düşünülemez. Çünkü yaratan elbette ki bilir. Dolayısı ile onların verdikleri bilgiler sağlam değiller. Allah’ın belirlediği süre kesindir. Çünkü onları ve fiillerini yaratan ayrıca onlara şahit olan yine Allah’tır.

Meryem suresinde geçen fiil-i taaccüp ve ayete kattığı mana:

Ayetin tamamı şu şekildedir: **سَمِعَ بِهِمْ وَأَبْصَرَ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ** “Onlar bize geldikleri gün ne iyi işitirler ve ne iyi görürler! Ama zalimler bugün açık bir dalalettedirler.”³⁰ Bu ayet öncesinde Cenab-ı Hak Hz. İsa (as) bahseder. Ayet-i Kerime der ki bir önceki ayette “Gruplar kendi aralarında ihtilafa düştüler. Büyük günün manzarasından vay o kâfirlerin haline!” onlar kendi hevayı nefislerine göre uydurdular ve ayrılığa düştüler. İşte bu delilsiz ayrılığa düşmeleri onların felaketi ve dalalet sebepleri olmuş ve onları küfre boğmuştur.

Hz. İsa onlara tevhidi anlatmış olmasına rağmen onlar Hz. İsa’yı (as) ilah edindiler. Allah’ın oğludur, dediler. Oysaki Hz. İsa onlara tek bir Allaha inanmaları ve sadece O’na kulluk etmelerini emretmişti.³¹ Bu dünyada onların küfrü onların gözünü perdelemiştir. Onların hakkı görmesini engellemiştir. Ancak Ölüm geldiği zaman gözleri keskin olacak ve burada göremedikleri hakikati net bir şekilde göreceklerdir. Nitekim Kaf suresinde şöyle bir ayet vardır: “Senden perdeni kaldırdık. Artık bugün gözlerin keskindir.” Bu ayetten de anlaşılacağı

²⁸ Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, İstanbul 1979, I/593-4.

²⁹ Kehf, 18/26.

³⁰ Meryem, 19/38.

³¹ Meryem, 19/36.

üzere bu dünyada bazı şeyler netliğe kavuşmasa da orada netleşecektir. İşte “bize geldikleri gün ne iyi işitirler ve ne iyi görürler” ayeti bu hakikati ifade eder.

Ahiretteki netliği ve perdesizliği ifade eden fiil-i taaccüp aynı zamanda netlik miktarını da göstermiş oluyor. Çünkü o derece kesin ve şüphesiz her şey ortaya çıkacaktır ki hiç kimse itiraz edemeyecektir. Herkes kendi kusurunu itiraf edip mağfired dileyecek ve kendi suçunu başkasına atmaya çalışacaktır.

Sonuç

Kur’an-ı kerimde tüm sarf sığalarının kullanımı vardır. Her bir sığanın kendine has bir manası vardır. Bu has mana Kur’an’a ayrı ayrı güzellik katar. Fiil-i taaccüp de kendine has mana ve zenginliği vardır. Özellikle Allah u Teâlâ’nın bir şeye şaşırması imkânsız iken bu fiili taaccüpleri kullanmasında başka güzellikler vardır. Kur’an-ı Kerim Allah’ın kitabı olduğu için ve Allah da ezeli ve ebedi olduğu için ve her şeyi bilip öyle konuştuğu için hiç kimse tam tamına bütün manalarıyla tefsir edemez. Ancak her asırdaki insanlar kendi anlayışlarına göre okurlar yorumlarlar ve tefsir ederler. Bu da bir başka cihetten Kur’an’ın güzelliğini ve zenginliğini gösterir.

Her harfi mana dolu olan Kur’an eşsizdir. Harfleri kelimeleri ve cümleleri birbirine bakar birbirini teyit ve takviye ederler. Ayrı ayrı zamanlarda nazil olmasına rağmen tek bir defada nazil olmuş gibi bir biri ile münasebeti kavidir. Manaları bir birini takviye eder. Kâfirleri tanımlarken veya münafıklardan bahsederken öyle bir tarzda bahsetmiştir ki başka yerde bahsetmesi önceki bahsine muhalif veya zıt değil bilakis muvafık ve münasip olmuştur. İşte kâfirlerle alay etme konusu da bu bahislerden biridir. Zaman zaman bir harfle zaman zaman bir fiil ile ve zaman zaman bir cümle ile onlarla alay etmiştir. Mesela “Onlara acıklı azabı müjde ver” ayeti gibi. Müjde iyi şeylerde olur. Onlara müjde ver denmesi onları alaya almaktır.

Ayet-i Kerimede kullanılan “onlar ne kadar da ateşe dayanıklıdırlar” manasındaki fiili taaccüp kâfirleri alay konusu etmiştir. Onların günaha ve ateşi hak eden ve icap eden amellere ne kadar düşkün olduklarını belığ bir şekilde ifade eder. Çünkü fitratları bozulmuş insanlar kötülük etmekten haz alırlar. Ayrıca Allaha karşı korkusu az olan kimse günah işlemekten geri durmaz. Her şeyi dünyadan ibaret imiş gibi düşünür ve ona göre davranır.

Bu makalede Kur’an’da geçen ismi fiillerin üçü de incelenmiştir. Ayetlere kattığı manalar ve belagat açıklanmıştır.

KAYNAKÇA

- Ahmed b. Ali b. Mes'ûd, *Merahî'l-Ervah*, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul.
- Ahmed, Enver Rahim Cebr, "Delâletü evcuhi't-taaccubi'n-nahviyye fi'l-Arabiyye", *Journal of Babylon Center for The Humanities Studies*, S. 7, Babil, 2017.
- Ahmed Süleyman Yâkut, *el-Ef'âlu ğayru mutasarrife ve şibh-i mutasarrife*, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Cami'iyye, İskenderiye, 1979.
- el-Cevherî, İsmail b. Hammâd, *es-Sihâh*, (thk. Halil Me'mûn Şeyhâ), Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2012.
- Çağmar, M. Edip, ""Ma ef'a lehu" Taaccüp Kalıbının i'rabiyla İlgili Farklı bir Değerlendirme", *D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. XXIV, İzmir, 2006.
- Elmalı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, Türkiye, 1979.
- el-Fâkihî, Cemâluddin Abdullah b. ahmed el-Mekki, *Mucîbu'n-nidâ fi şerhi Katri'n-nedâ*, (thk. Mümin Ömer Muhammed), Dâru'l-Osmâniyye, Amman, 2008.
- Göktaş, Mehmet, Kalkandelen, A. Hilal, Keleş, Reyhan, *Türk-İslam edebiyatı, zafer medya*, Erzurum, 2016.
- Hasan, Abbas, *en-Nahvu'l-vâfi*, Dâru'l-Ma'ârif, Kahire, trs.
- el-Haşimi, Seyyit Ahmet, el-Kavaidu'l-Esasiyye, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, Dördüncü Baskı, Lübnan, 2009.
- İbn-i Akil Bahauddin Abdullah b. Abdurrahman, *Şerhu Elfiyye*, thk. Ali Muhammed Zeyno, Risale yayınları, Şam-Suriye 1. Baskı, 2018.
- İbn Ya'îş, Ya'îş b. Ali, *Şerhu'l-Mufassal*, (thk. Emil Bedî' Ya'kûb), Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, 2011.
- Kâtip Çelebi, Keşfu'z-zunun, Daru'l-Fikir, Beyrut-Lübnan, 2010.
- el-Mekudî, Şeyh Abdurrahman, *Şerhu Elfiyye, meşari yayınevi*, Lübnan-Beyrut, 3. Baskı, 2007.
- el-Meylani, Muhammed Abdurrahim, *Şerhu'l-Muğni*, Seyda Kitabevi, Birinci Baskı, Diyarbakır-Türkiye, 2014.
- en-Nesefi, Ebu'l Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, *Medariku't-Tenzil*, thk. Yusuf Ali Bedevi, İbni Kesir yayınları, Şam-Beyrut, Beşinci Baskı, 2011.
- er-Radî, Muhammed b. Hasan el-Esterâbâdî, *Şerhu'l-kâfiye*, (thk. Yusuf Hasan Ömer), Dâru Kutubi'l-Vataniyye, Bingazi, 1996.
- Rağib el-İsfehanî, Müfredatu Elfazi'l-Kur'an, thk. Safvan Afvan Davudî, Kalem Yayınevi, Altıncı Baskı, Dimeşk-Suriye, 2014.
- er-Razi, Fahrettin Muhammed b. Ömer et-Teymî, *Tefsiru'l-Kebir*, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, thk. İbrahim Şemsettin, Ahmed Şemsettin, Dördüncü Baskı, Beyrut-Lübnan, 2013.

Sîbeveyh, Ebû Bişr Amr b. Osman b. Kanber, *el-Kitâb*, (thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn), Dâru't-Târîh, Beyrut, trs.

es-Suyûtî, Celaleddin Abdurrahman, *Hem'u'l-hevami' fî şerhi cem'u'l-cevâmi'*, (thk: Ahmet Şemsuddîn), Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1998.

es-Sücai, İmâm Ahmed ibn Ahmed el-Mısırî, *Şerhu'l-Katr*, thk. İrfan Matraci, müessesetu'l-kutubu's-Sakafiyye yayınları, Lübnan-Beyrut, 2013.

eş-Şirazi, Şeyh Sadık, *Şerhu's-Suyuti*, tsh. Yusuf Ali Bedivi, Nuru's-Sabah Kitabevi, Beyrut-Lübnan Birinci Baskı 2008.

et-Tantavi, Muhammed, *Neş'etu'n-Nahv ve eşheru'n-Nuhât*, talik eden Said Muhammed el-Lahham, Dünya Kitabevi, Beyrut-Lübnan, 2005.